

Paris'ten Kopenhag'a, 1856-2002

Oktar TÜREL⁽¹⁾

1

Bu deneme, XIX. yüzyılın ortalarından günümüze kadar Türkiye ve Avrupa arasındaki siyasal ve ekonomik ilişkileri uzun vadeli bir perspektifte irdelemeyi ve yakın gelecek için bazı çıkarsamalar üretmeyi amaçlıyor. Yazıya Avrupa ülkelerinin son iki yüzyılda yaşadıkları kümelenme/ayrışma evrelerini anlamamıza yardımcı olacak bir ufuk turu ile başlamak istiyorum. Birinci Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar uzanan kapitalist birikim süreçleri bir temel gelişme çizgisi ya da 'trend'i olarak algılanırsa, Avrupa ve yakın çevresinde sınıf mücadelelerinin ve uluslararası siyasetin bu trend etrafında yol açtığı dalgalanmaları temel gelişme çizgisine oturtacak bir dönemleştirmeye ihtiyacımız var. Aşağıda betimlemeye çalıştığımız çevrimler, devrim/karşı-devrim diyalektiğinin bütünlüğü içinde böyle bir dönemleştirme çabasını yansıtıyor.

Denemenin bundan sonraki bölümlerinde Türkiye'nin Avrupa'daki tarihsel gelişme çizgisine hangi zaman kesitlerinde ve hangi konjonktürel özelliklerle "değdiği" ele alınıyor; son olarak ta bu teğetlerin ve uzantılarının Türkiye'nin 2000'li yılları için nelere işaret ettiği sorgulanıyor.

Anlatıyı olgusal ayrıntularla zenginleştirmek, ancak ana metni olabildiğince özlü tutabilmek için denemeye 16 adet çerçeve de ekledim. Okurun

---

⁽¹⁾ Prof. Dr., ODTÜ İktisat Bölümü.

Yazar metnin hazırlanmasına emek veren Bn. Pervin Seven'e, kaynak taramasındaki yardımları için Bn. Asuman Göksel'e, ilk taslak üzerindeki görüş ve eleştirileri için Prof.Dr. İşaya Üşür, Dr. Cem Somel ve Dr. Galip Yalman'a teşekkür borçludur. Nihai metindeki kusur ve yanlışlıkların tüm sorumluluğu yazara aittir.

ana metni ara sıra ıskalayarak ilgisini bu "renkli" çerçeveler üzerinde yoğunlaştırmasından rahatsızlık duymayacağımı söylemeliyim.

2

Çerçeve 1'de şemalaştırdığım tarihsel çevrimlerin dönüm noktaları gerçek hayatta hem zaman, hem de coğrafya itibariyle yayılıyor. Yine de aşırı basitleştirmenin sakıncalarını göze alarak Çerçeve 1'deki dörtgenlere yıl ve yer yakıştırmaya çalıştım. Çerçeve 1'de 1789 Fransız Devrimi'nden başlayan ve 1917 Ekim Devrimi ile tamamlanan ilk çevrim ile, 1917'de başlayan, ancak henüz tamamlanmamış olan ikinci bir çevrim grafik gösterimle özetleniyor.

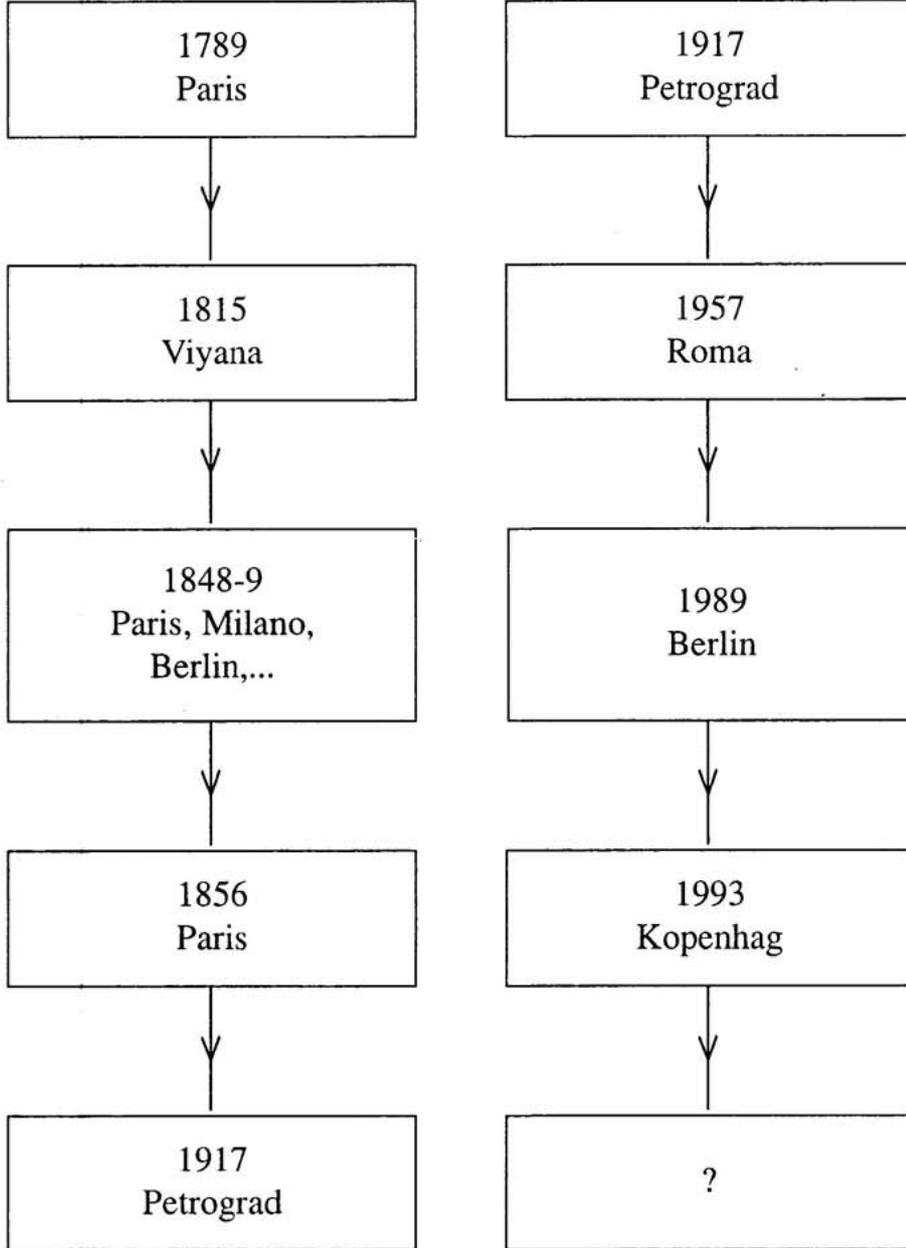
İlk çevrim feodal kalıntıların ve aristokrasinin hala güçlü olduğu ve mutlakiyet rejimlerinin hüküm sürdüğü bir çağı kapatan ve burjuvazinin sınıf egemenliğine kapıyı açan bir devrimden, emekçi sınıfların devrimine kadar uzanan bir tarih kesitinde yaşanmıştır. Bu çevrimin Çerçeve 1'deki beş dönüm noktası arasındaki geçiş süreçlerini şöyle tanımlayabiliriz:

- (i) 1789 – 1815 arası, burjuva devriminin çevrelenmesi/"ehlileştirilmesi" aşamasıdır ve bu aşama Napoleon ordularının nihai yenilgisi ve Viyana Kongresi ile sona ermektedir.
- (ii) 1815 sonrasında oluşan "Avrupa Uyumunu" modeli (bilinen adıyla, "Concert of Europe")'nin geçirdiği evrim, Metternich'in kongre dizileri ile korumaya çalıştığı gerici düzenin zorlandığını, burjuvazinin giderek tarih sahnesine ağırlığını koyduğunu ve Birinci Sanayi Devrimi'nin getirdiği üretim tarzı ve birikim rejiminin Avrupa'ya yayıldığını göstermektedir. Bu aşamanın yarattığı sınıfsal çelişkiler ve toplumsal gerilimlerle 1848-9 devrimlerini ateşlediği biliniyor.
- (iii) 1848-9 devrimlerinin başarısızlığa uğramasından 1850'lerin ortalarına kadar geçen (görece kısa) sürede "Concert of Europe"un yeniden biçimlendiğini ve söz konusu biçimlenmenin 1856 Paris Antlaşması ile belgelendiğini gözlemliyoruz.
- (iv) 1856-1917 döneminde kapitalist gelişme, bugün küreselleşmenin birinci evresi olarak adlandırabileceğimiz aşamayı simgelemektedir. Bu aşamanın çarpıcı bir teknolojik gelişme ve ekonomik büyümeye, uluslararası meta ticaretinin ve giderek sermaye ihracının hızlı artışına tanıklık ettiğini, kapitalizmi ve sömürgeciliği yeni coğrafi bölgelere yaydığını hatırlıyoruz. Retorik olarak "Con-

**Çerçeve 1 : XIX. ve XX. Yüzyıl Avrupası'nda
Tarihsel Çevrimler**

Birinci Çevrim

İkinci Çevrim

cert of Europe" hâlâ ortalıkta görünse bile, 1870'lerde Merkezi Avrupa ve Balkanlarda patlak veren savaşlar ve emperyalizmin 1880'lerden sonraki yükselişi bu kavramın yerini giderek güçler dengesi ("balance of power") kavramına bırakmakta olduğunun işaretleridir.¹ Avrupa'nın büyük devletleri, güçler dengesi "oyun"unu I. Dünya Savaşı'na kadar sürdürebilmişler, Merkezi ve Doğu Avrupa'yı bir savaş sahnesi olmaktan korumayı ve silahlı çatışmaları "çevre"dekilerle sınırlı tutmayı başarılabilmişlerdir. I. Dünya Savaşı oyunu bozmakla kalmamış, dünyayı sosyalist devrimle tanıştırmıştır. Dolayısıyla ilk çevrimin sonu gerçek bir barış anlaşmasına mekân olamamış Versailles (1919)'da değil, Petrograd (1917)'da noktalanmıştır kanısındayım.

3

İkinci çevrimin aşamalarını da şöyle anlatabilirim:

- (i) 1917 – 1957 dönemi, tıpkı birincisindeki gibi, bir devrimi çevreleme / ehlileştirme çabası ile geçmiştir. I. ve II. Dünya Savaşları yapay olarak bölümlenen tek bir savaş, tek bir hesaplaşmanın ürünüdür. Birinci çevrimdekinden farklı olarak doğduğu toprakların çok ötesine taşmış bir devrimi Avrupa kıtasında önce Rusya, daha sonra Doğu Avrupa ile sınırlamak dünya ve Avrupa kapitalizminin başta gelen kaygısı olmuştur. Bebeklik yıllarında Avrupa Ekonomik Topluluğu, sonra da Avrupa Topluluğu adını taşıyan bugünkü Avrupa Birliği (AB)'ne hayat veren Roma Antlaşması, bu kaygının ürünüdür.
- (ii) 1957'den Berlin Duvarı'nın yıkıldığı 1989'a kadar Batı Avrupa'daki siyasal model, aşamalı olarak kendi siyasal yeniliklerini gerçekleştirmiş, emekçi sınıf hareketlerini bölerek ve gerileterek burjuvazinin egemenliğini tahkim etmiştir. 1990'da Sovyetler Birliği'nin çözülmesi, uzun bir devrim dalgasının yatıştığını simgeler. 1848-9'daki toplumsal direnişlerin ardında yeni bir düzen kurmak isteyen devrimcilerin, 1980'lerde Doğu Avrupa'daki direnişlerin ardında ise sosyalizmi yeniden inşa etmeyi değil, kapitalist düzene dönmeyi bilerek isteyen, ya da bu dönüşüme rıza gösteren kesimlerin yer alması bu bağlamda önemli bir farklılık oluşturmuyor. Önemli ve benzer olan, devrim haya-

¹ Ayrıntılı bir anlatım için bkz. Thomson (1981: Bölüm 2-6)

letin artık Avrupa'dan kovulmuş ve "Sermaye'nin Avrupası"nın kurulmuş olmasıdır. Böyle bir Avrupa'nın emeğe ve emekçi hareketlerine ABD'den daha anlayışla yaklaşıyor olması ve emekçi hareketin iki yüzyıllık kazanımlarını tümüyle geriletemeyişi, işin özünü değiştirmez.

- (iii) Devrim dalgası yatıştıktan sonra Avrupa'nın kendisini yapılandırması tıpkı 1848-1856 dönemindeki gibi, hızla gerçekleşmiştir. Geçmiş kırk yıldan gelen momentumla AB'nin bütünleşik bir Avrupa ekonomisine geçişin yolunu Maastricht (1992)'te açması, 1993'de Doğu Avrupa'yı siyasal bütünlüğe katmanın ku-

Çerçeve 2: Kopenhag Ölçütleri (21-22 Haziran 1993)

- (i) Siyasal ölçütler: Demokrasi, Hukukun Üstünlüğü, İnsan Hakları ve Azınlıklara Saygı
AB'ye üye olmak isteyen ülkelerden, sadece demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerini kabul etmeleri değil, bunları günlük hayatta uygulamaya koymaları beklenir...
Temel haklara saygı üyeliğin ön şartıdır...İfade ve dernek kurma özgürlüğü ve medyanın bağımsızlığı da sağlanmalıdır. Azınlık nüfusun toplumla bütünleşmesi demokratik istikrarın şartıdır.¹
- (ii) Ekonomik Ölçütler: İşlerliği Olan Bir Piyasa Ekonomisinin Varlığı ve AB İçindeki Piyasa Güçlerine ve Rekabet Baskısına Dayanabilme Kapasitesi²
- (iii) Diğer ölçütler: Üyeliğin Yükümlülükleri
...Aday ülkeler tüm topluluk müktesebatını (acquis communautaire, O.T.) üyeliğe kabul edildikleri tarihte benimsemeli ve uygulamalıdır. AB mevzuatının sadece ulusal hukuka aktarılması değil, fiilen geçerli kılınması ve uygulanması da gereklidir.....

¹ Konsey, Kararı, burada belirli antlaşma, anlaşma ve karar metinlerine atıfta bulunmaktadır.

² Bu kapasitenin hangi göstergelerle somutlaştırılacağı, söz konusu Konsey Kararı'nda belirtilmiştir.

Kaynak: <http://europa.eu.int/comm/enlargement/...>; vurgular bizimdir.

rallarını koyan AB Kopenhag (1993) zirvesi kararına çok yakışan bir prelüd olmuştur (Bkz. Çerçeve 2).

- (iv) Henüz oluşum aşamasındaki dördüncü aşama ile ilgili spekülasyonları genç sosyal bilimcilerin hayal güçlerine bırakabiliriz.

4

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa merkezli bir dünyadan ABD önderliğinde bir dünyaya geçişin çalkantıları önünde, ikinci çevrim ilkinin basit bir tekrarı olamazdı, nitekim olmamıştır da. Ancak iki çevrimin karşılaştırılmasından elde edilebilecek önemli bir gözlem, Avrupa ülkelerinin (Avrupa coğrafyasındaki?) büyük devrimler sonrasında dağılma/ayrışma, çevrimin özellikle üçüncü ve dördüncü aşamalarında ise kümelenme eğilimi gösterdikleridir. Bu devresel savrulmalar gözönünde tutulursa, AB Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi Kararı, Md. 21'de "genişleme sürecinin devamlı, kapsayıcı ve geriye dönüşsüz niteliği"ne atıfta bulunulması, güçlü bir olasılıktan çok, bir özlemin yansıması olarak anlaşılmalıdır. Nitekim bu madde de AB ve AB'ye katılan devletlerin üzerinde anlaştığı kaydedilen "Tek Avrupa Deklarasyonu"ndan kısa bir süre sonra "Tek Avrupa", ABD'nin 2003 Irak Savaşı öncesi ve sonrasındaki zorlamaları ile şaşırtıcı çatlaklar sergilemiş, AB dönem başkanlığını yürüten Yunanistan, 2003 Mayıs'ındaki Selanik Zirvesi'nde bu görüş ayrılıklarını örtmek için diplomatik üslubun tüm inceliklerine başvurmak zorunda kalmıştır.

Bu durum, Avrupa'nın XIX. yüzyıl başından beri geliştirdiği modelin bir siyasal birlik değil, gevşek bir siyasal kümelenme ("agglomeration") modeli olmasının doğal sonucudur. AB kendisini doğuran 1957 Roma Antlaşması'ndan ancak 46 yıl sonra bir "konvansiyon taslağı" ile siyasal birlik modeline geçişin ilk ciddi adımını atabilmiştir. Oysa ABD'nin genişleme tarihinde birliğe katılan eyaletlere kurucuların anayasası empoze edilmiş ve birlik, son tahlilde, bir iç savaş sonrasında gerçekleştirilebilmişti. Siyasal birliği gerçekleştirecek zor unsuru söz konusu olmadıkça, Avrupa'da onlarca halkın bir arada, barış içinde yaşayabilmesi bu kapitalist "commonwealth"ın halklara artan refah sağlayabildiği, siyasal gücün piyasa güçlerinin egemenliği altında baskılandığı ve halkların kendi kültürel kimliklerini ve farklılıklarını koruyabildiği izlenimlerini verebilmesine bağlı kalacaktı.

Görünüşte "Concert of Europe"un yeniden diriltildiği izlenimini veren bu görünüm altında yine de Avrupa'nın kendi içindeki güç dengeleri hissedilmektedir. Öte yandan AB siyasal kümelenmesinin dayanacağı meşruiyet

referansı olarak şu ana kadar ucu bucağı bilinmeyen yüzlerce belgenin ayrıntılarında içerilmiş *acquis communautaire*'in kullanılmak istendiği görülmüyor. Tarihte benzer çizgiler arayanlar, bu bağlamda Metternich'in "Concert of Europe"u, çok daha basit bir biçimde, imparatorların "doğal" hukukuna oturtmaya çalıştığını hatırlayacaklardır.

5

Türkiye'nin öyküsü, anlattığım bu tarihsel geziyle iki noktada buluşuyor: Paris (1856) ve Kopenhag (1993, 2002). Siyasal tarih uzmanları birinci buluşma noktasının Viyana (1815)'e çekilmesi gerektiğini, Metternich ve Viyana Konferansı'ndaki İngiliz baş temsilcisi Lord Castlereagh'in Antlaşmaya Osmanlı İmparatorluğu'nu katma girişimlerinin bir yandan Rusya Çarı I. Aleksandr'ın ülkesi ile ve Osmanlılar arasındaki tüm sınır sorunlarını bir nihai barış anlaşmasına bağlama talebi, öte yandan II. Mahmud'un, İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın Rus-Osmanlı ihtilâfında arabuluculuk rolü üstlenmesine karşı isteksizliği yüzünden sonuçsuz kaldığını hatırlatacaklardır (Anderson, 2001: 65; Armaoğlu, 1997: 97). Ancak Çerçeve 3'de alıntıları yer alan Âlî Paşa'nın "Siyasi Vasiyetname"si, Osmanlı yönetimindeki etkili bir kesimin İmparatorluğun güvenliğini, refahını ve geleceğini 1830'lardan (belki de 1829 Edirne ve 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşmaları'ndan) bu yana "Concert of Europe" içinde düşünmeye başladığını teyid etmektedir. 1853-6'de Balkanlar ve Rusya'nın güneyindeki savaşlar sonrasında bu düşünceleri uygulamaya koyma imkân ve fırsatları da doğmuştur.² Dolayısıyla, bugün aldığı biçim ve içerik itibarıyla Türkiye-Avrupa ilişkilerinin milâdı, 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'dır. Antlaşmayla sonuçlanan Konferanstaki Osmanlı heyetinin başmurahtası ise Âlî Paşa'dır.

Âlî Paşa da siyasal analizini 1815'den başlatıyor. Bu yıl, aynı zamanda Çar I. Aleksandr'ın "Doğu Sorunu"nu uluslararası platformlarda açıkça telaffuz ettiği yıldır. Âlî Paşa, 1815 sonrasında Avrupa'nın siyasal ve iktisadi genişleme evresine gireceğinin ve yakın çevresini zorlayacağını bilincindedir. Buna karşı güvenceyi Avrupa devletleri topluluğuna katılmakta arıyor. Ona göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik gelişmesi ve siyasal bütünlüğü Avrupa ile Osmanlı Devleti arasında sağlam bağlar yaratmakla

² Bizzat Âlî Paşa, ya da onun direktifleriyle yakın çevresi tarafından kaleme alındığı konusunda tereddütler bulunsa bile, "Vasiyetname" Osmanlı hükümetinin Avrupa ile ilişkilerine 1830'lar sonrasında egemen olan anlayışı mükemmel bir biçimde aksettirmektedir (bkz. Akarlı, 1978: xii-xv).

Çerçeve 3 : Âli Paşa'nın "Vasiyetnamesi"nden

- " .....
- "Waterloo Savaşı ile kapanan kanlı dönemi izleyen yılları Avrupa devletlerinin çoğu örgütlenmeye ve güçlenmeye harcadılar. Güçleri az çok artınca hırsları da gelişti. O andan itibaren gerek hükümdarların kişisel isteğini tatmin etmek için, gerekse sanayileşme yolunda her birinin silahlara sarılacağını, ticaret anlaşmaları yapacağını, diplomatik görüşmelere başvuracağını tahmin etmek kolaydı.
Bu tür barışçı veya savaşçı rekabet karşısında Osmanlı Devleti henüz pek az işlenmiş, bakir bir alan...manzarası arz etmekte idi...(H)alkımız geri idi...Sanayi ve ticaret süregelen kötü alışkanlıklar çerçevesinde durgun ve cansızdı. Böyle bir ülkenin Avrupa devletlerinin iştahını kabartmasında şaşılacak bir şey yoktur.
.....
  - Dış ilişkilerimiz öncelikle ele alınması gereken konu idi. Bütün çabalarımız varlığımızı ve Avrupa devletler topluluğuna katılma hakkımızı kabul ettirmeye harcandı...Devletimizin sınırlarını ve haklarımızı tanıtmaya... uğraştık.
.....
  - Bir taraftan dış zorlukları halletmeye çalışırken, yurdun iç yönetimi zihinlerimizi sürekli meşgul eden bir konu olmuştur...(T)üm Avrupa'nın, bazı hayalperestlerin ve kısa görüşlü diplomatların bizi ittiği tuzağa düşmekten kendimizi korumamız gerekiyordu. Onlara göre, derhal ve hazırlıksız, Avrupa'nın gelenek, görenek ve yönetim düzenini Türkiye'ye sokmalıydık. Ölçülü davranarak sarsıntıları önleyebilmek için ve istekler bize haklı görüldüğü zaman gerçekten boyun eğdiğimiz oluyordu... Öğütlerinin kabul edildiğine, isteklerinin tam olarak yerine getirildiğine ikna ederek Avrupa'yı idare ediyorduk... Avrupa'nın önerileri çok elverişli görünüyordu, ama bizim için değil, kendileri için. Bunların hepsini kabul etmek bizim için felâket olurdu. Eldeki olanaklar Avrupa'nın öğütlerine göre davranmamıza elvermezdi. Ama bunu açıkça ilân etmek hata olurdu.
.....
  - ...(Ü)lkenin yeni bir güçle dirilmesi, devletin dış ilişkilerine bağlıdır. Zaman zaman eyaletlerimizde yer alan (kökü dışarıda) olaylar bu kanımızı desteklemektedir. Ayrıca...kapitülasyonlar, hayatımızı baskı altında tutup, çabalarımızı zorlaştırmakta veya durdurmaktadır. Özgür-

lüğümüze sekte vuran bu bağları güçlü Avrupa devletleri ile temasa geçmeksizin nasıl gevşetebiliriz?

Bu konuda bilgi edinmek için Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde araştırma yapılırsa, Avrupa ile ilişkilerimizin aşağı yukarı onda dokuzunun iç işlerimizle ilgili olduğu görülecektir.

.....

- ...Haklarımızı nasıl değerlendirebilirdik? Şu siyasi olmaktan ileriye gitmeyen delillerle mi?: "Avrupa'nın dengesi Osmanlı Devleti'nin yaşamasına bağlıdır". Doğrusu, ... çok zayıf bir temel idi bu; Avrupa dengesinin aleyhimize bozulduğu bir durumda kuşkusuz çürük bir dayanak idi.

- Avrupa ile aramızda daha sağlam bağlar yaratmalıydık. Onun maddi çıkarları ile bizimkiler aynı olmalıydı. Ancak o zaman ülkenin bütünlüğü siyasi bir hayal olmaktan çıkıp, bir gerçek olacaktı.

Ülkenin varlığının devamı ve savunulması ile Avrupa devletlerini doğrudan doğruya ve maddi yönden ilgilendirmemiz, devletin yenilenmesini ve zenginliklerinin gelişmesini bir zorunluluk olarak düşünecek ortaklara sahip olmak demektir.

.....

- Hiçbir beşeri güç, milliyetler prensibi ve sosyalizmin ortaya çıkardığı olayların gelişmesine engel olamaz. Coğrafi durumumuzdan dolayı Avrupa'nın kaderine bağlıyız.

....."

Kaynak: Akarlı (1978: 17-26); vurgular bizimdir.

ve Avrupa'nın çıkarları ile Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını özdeşleştirmekle sağlanabilir. Âlî Paşa bu argümanı bugün iş çevrelerinde, hükümette, medyada ve akademik kuruluşlarda yer alan ardıllarından yaklaşık 140 yıl önce, çok daha berrak bir anlatımla kullanmıştır. Dahası, Çerçeve 3'te altını çizdiğim satırlardan izlenebildiği gibi, Âlî Paşa Avrupa'nın tüm isteklerine boyun eğmenin felaketle sonuçlanacağını sezmekte, ancak güçsüz Osmanlı'nın Avrupa'yı "idare" etmesinde, fakat Avrupa'nın isteklerine uyamayacağını açıkça ilân etmemesinde yarar görmektedir. Alıntıladığım bu satırlar Âlî Paşa'nın ardıllarında bulunmayan bir savunma refleksinin ve imparatorluk geleneğinin yansımalarıdır. Âlî Paşa'nın ulusçuluk ve sosyalizm akımlarının karşı konulmazlığına işaret etmesi de onun uzakgörüşlülüğünün işareti sayılmalıdır.

1856 Paris Antlaşması öncesinde Osmanlı Devleti, Avrupa kamusal sistemine ve "Concert of Europe"a katılabilmek için kendi iç hukukunu Avrupa normlarına yaklaştırma çabası içine giriyor. Bu çabanın ürünü, antlaşmadan yaklaşık bir ay önce, 28 Şubat 1856'da ilân edilen Islahat Fermanı'dır. Profesör Karal, Ferman'ı kaleme alan heyette dönemin Şeyhülislam'ının ve Âlî Paşa'nın da bulunduğunu kaydediyor, ama Ferman'ın ardındaki beyinlerden birinin dönemin İngiliz Büyükelçisi Lord Stratford Canning olduğuna kuşku yok. Tabii Canning'in Çerçeve 4'teki "rafine" metni yazacak Osmanlıca bilgisi olmadığından, Ferman'ın redaksiyonu Osmanlılara kalıyor. Yaklaşık 150 yıl sonra "redaksiyon" işinde nereye geldiğimize aşağıda değineceğim.

Çerçeve 4'te özgün diliyle aktardığım kimi tümceleri genç kuşakların unutmayacaklarını umuyorum. Hele Ferman'ın "İmparatorluğun tüm uyruklarının yurtseverce ve güzel çalışmaları ve gerçek müttefikimiz ve içten gelen sevgileri belli büyük devletlerin iyiliğimizi dileyen yardım ve çabaları" eseri olduğunu belirten satırlar ibretle okunmaya değer. Yalnız bu satırlar mı? Alıntıyı izleyen okur, Avrupa'nın yurttaşlık ve insan hakları alanındaki hoyratça uygulamalarımızı o günlerde de durmadan başımıza kaktığını anlayacak ve hukuk devleti olma yolunda epey yavaş hareket ettiğimiz izlenimini edinecektir. Avrupa'nın bu konuda ne kadar içten davrandığını aşağıda tartışacağız.

Paris Antlaşması'nın 7. Maddesi ile Avrupa'nın belli başlı güçleri Osmanlı Devleti'nin Avrupa kamusal hukukuna ve "Concert of Europe"a kabul edildiğini teyid ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü taahhüt etmektedir; 8nci maddede ise Osmanlı Devleti ile diğer âkitler arasındaki olası ihtilâfların zora başvurmadan çözülmesine çaba harcanacağı kaydediliyor. Osmanlı heyetinin çabaları ile Antlaşma metnine katılan 9. Madde ise Islahat Fermanı'na atıfta bulunmakta ve Padişah'ın "hür iradesiyle" (?) yayınladığı fermanın Avrupa devletlerine Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma hakkını vermeyeceğini belirtmektedir (bkz. Çerçeve 5).

Bu taahhütlerin buz üzerine yazılmış yazılardan farklı olmadığı 22 yıl sonra Rus orduları Ayastefanos (Yeşilköy, İstanbul)'a indiklerinde anlaşılacaktır. Rusya'nın yengisine Avrupa'nın büyük güçleri müdahale edecek

Çerçeve 4: Islahat Fermanı'ndan Alıntılar (28 Şubat 1856)

- "...Devlet-i aliyyemizin şanına muvafık ve milel-i mütemeddine arasında bihakkın haiz olduğu mevki-i âlî ve mühimme lââyık olan halin kemale îsâli için şimdiye kadar vaz' ve tesisine muvaffak olduğum nizamat-ı cedîde-i hayriyenin ez-ser-i nev tekid ve tevsii matlûb-u madelet-mashub-u padişahanem olduğu halde umum tebaa-i şahanemizin mesai-i cemile-i hamiyetkâraneleri ve müttefik-i hass ve bahir-ül-ihlâsımız olan düvel-i mufahhmanın himmet-ü muavenet-i hayırhâhaneleri eseri olmak üzere Devlet-i aliyyemizin bu kerre biinayetillâh-i Taâlâ haricen hukuk-u seniyesi bir kat daha teekküd eylediğine...binaen hususat-ı âtiyet-üz-zikrin icrasına irade-i madelet-ifade-i padişahanem şerefsudur olmuştur...
- Şöyle ki....
..... ve hukuk-u insaniyeyi hukuk-u adalet ile terfik etmek için mazanne-i su' olanların veyahut tedibat-ı cezaiyeye müstahak bulunanların haps ve tevkiflerine mahsus olan kâffe-i mahbes ve mahall-i sairede usul-ü hapsiyyenin mümkün mertebe müddet-i kalîle zarfında ıslahına mübaşeret olunması ve herhalde hapishanelerde bile...nizamat-ı inzibatiyeye muvafık muamelâtta maada hiçbir gûnâ mücazât-ı cismaniye ve eziyet ve işkenceye müşabih kâffe-i muamele dahi kâmilen lağv ve iptal kılınması ve bunun hilâfında vuku bulacak harekât şedîden men ve zecr olunacağından maada bunun icrasını emreden memurin ile bilfill icra eyleyen kesanın dahi ceza kanunnamesi iktizasınca takdir ve tedib olunması..."

Küçük Sözlük:

bahir-ül-ihlâs: içten gelen sevgileri belli

bihakkın: hakkı ile, haklı olarak

biinayetillâh-i taâlâ: Yüce Tanrı'nın lütfu ile

devlet-i aliye: yüce devlet

düvel-i mufahhama: tanınmış (büyük) devletler

ez-ser-i nev: yeni baştan

gûna: türlü, çeşit

harekât: hareketler, davranışlar

hass: seçkin, halis

himmet-ü-muavenet-i hayırhâhâne: iyiliğimizi dileyen yardım ve çaba hukuk-u seniye: yüce ve yüksek haklar

hususat-ı âtiyet-üz-zikr: aşağıda zikredilen hususlar
iktizasınca: gereğince
irade-i mâdelet-ifade-i padişâhânem: adalet ifade eden padişahça buyruğum
kâffe-i mahbes: bütün zindanlar
kâmilen: bütünüyle
kemâle îsâli: olgunluğa eriştirilmesi
kes(an): kimse(ler)
mahall-i saire: diğer yerler
matlûb-u madelet-mashûb-u padişâhânem: adalet duygularıyla birleşik padişahça dileğim
mazanne-i su': kendisinden kötülük beklenen kimse
memurin: memurlar
mesai-i cemile-i hamiyetkârâne: yurtseverce ve güzel çalışmalar
mevki-i âlî: yüksek mevki
milel-i mütemeddine: uygar uluslar
muvafık: uygun
mübaşeret: başlama, girişme
mücazat-ı cismaniye: bedensel cezalandırmalar
müddet-i kalîle: az süre
müşabih: benzer
nizamat-ı cedîde-i hayriye: yeni ve hayırlı düzenler
şedîden: şiddetle
şerefsudur: şerefle çıkmış (padişah buyrukları için kullanılır)
tebaa-i şahane: krallık (veya imparatorluk) uyrukları
tedibat: suç işleyeni "terbiye edecek", aklını başına getirecek ceza(lar)
teekküd: sağlamlaşma
tekdir: azarlama
tekid: sağlamlaştırma
terfik: eşleştirme
tevsi: genişleme
umum: tüm
vaz': koymak
zacr: yasaklama, yaptırımama

Kaynak: Karal (1983: 258-62).

Çerçeve 5 : Paris Antlaşması'ndan Alıntılar (30 Mart 1856)

" .....

- Md.7: Majesteleri Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı'nın Kraliçesi, Majesteleri Avusturya İmparatoru, Majesteleri Prusya Kralı, Majesteleri Tüm Rusya'ların İmparatoru ve Majesteleri Sardunya Kralı, Bab-ı Âlî'nin Avrupa kamusal hukuku ve sistemine ("uyum"una, O.T.) bu sistemin avantajlarından yararlanmak üzere kabul edildiğini beyan ederler.
Majesteleri, herbiri kendi adına, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü taahhüt ve bu taahhüde kesinlikle riayet edeceklerini garanti ederler. Majesteleri bu taahhüdü ihlâl eden herhangi bir eylemi bir ortak yarar sorunu sayacaklardır.
- Md. 8: Bab-ı Âlî ile âkit taraflardan biri ya da birkaçı arasında ilişkilerinin sürdürülmesini tehlikeye atan herhangi bir anlaşmazlık doğarsa, Bab-ı Alî ve âkit güçlerin her biri kuvvete başvurmadan, diğer âkit tarafların aracılığı ile böylesi bir aşırı durumun önlenmesine fırsat sağlayacaklardır.
- Md. 9: Tebaasının refahına sürekli özen gösteren Emperyal Majesteleri Osmanlı Sultanı, tebaasının durumunu din ve ırk ayrımı olmadan iyileştiren ve İmparatorluğunun Hristiyan nüfusuna dönük âlîcenap niyetlerini de kayda geçiren bir ferman yayınlamış ve bu husustaki duygularına yeni bir kanıt göstermek üzere kendi hür iradesiyle çıkan söz konusu fermanı âkit taraflara iletmeye karar vermiştir.
- Akit taraflar, bu iletinin yüksek değerini tanırlar. Bu iletinin hiçbir şart altında söz konusu güçlerin tek başlarına veya birlikte Majesteleri Sultan'ın tebaasıyla ilişkilerine veya İmparatorluğunun işlerinin yönetimine müdahale etme hakkı vermediği kesinlikle anlaşılmalıdır.

..... "

Kaynak: Hurewitz, J.C. (1975: 320), vurgular bizimdir.

ve bozulan "Concert of Europe"un yeniden şekillenmesini isteyerek Berlin Kongresi (1878)'ni toplayacaklardır. Berlin Kongresi'nde Osmanlı murahhaslarının 22 yıl önce verilmiş "toprak bütünlüğü ve iç işlerine karışmama" taahhütlerine niye uyulmadığını sorup sormadıklarını kaynak metinlerden öğrenemedim.

Bizim açımızdan ilginç olanı, Berlin Antlaşması'nın 61. ve 62. Madde-

leridir. Bu maddelerde Avrupa güçleri Osmanlı toplumundaki etnik topluluklar (ve özellikle müslüman olmayanlar) hakkındaki "yüce" emellerini ifade ederek, din farkının ayrımcılık için gerekçe olarak kullanılamayacağını da hükme bağlamışlardır (bkz. Çerçeve 6). Osmanlı toplumunda herkes eşit olacaktır, ama gayrimüslümler ötekilerden daha fazla eşit olacaklardır. Berlin Antlaşması'ndaki sevgi nesnesi Ermeniler, zaman içinde başka sevgi nesneleriyle (Balkan halklarıyla, Rumlarla, Kürtlerle, Araplarla, Gürcülerle, Çeçenlerle, ilh.) yer değiştirecek, ancak Avrupa siyasetinin temelini oluşturan etnik farklılıkları siyasal amaçlar için sömürme anlayışı günümüze kadar sürecektir.

8

Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri 1856'daki buluşma noktasından I. Dünya Savaşı'na kadar belirli bir siyasal çerçevede yürüdü. Bu siyasal çerçevede Osmanlı Devleti Avrupa siyaset sahnesinin bir aktörü idi; ancak bu aktörün yazılan senaryo şöyle dursun, kimi diyaloglar üzerinde doğaçlama yapma, ya da metne yorumlar getirme hakkı yoktu. AB 1993 Kopenhag Zirvesi kararlarını izleyen 1993-2002 buluşma döneminde de durum aynıdır. Türkiye ile AB'nin 1993-2002 buluşması öncesinde de ilişkiye girdikle-

Çerçeve 6: Berlin Antlaşması'ndan Alıntılar (13 Temmuz 1878)

" .....

- Md.61 : Bab-ı Âlî, Ermenilerce meskun vilayetlerde yerel ihtiyaçların gerektirdiği iyileştirmeleri ve reformları geciktirmeden yapmayı ve Ermenilerin güvenliğini Çerkezler ve Kürtlere karşı güvence altına almayı taahhüt eder.

Bab-ı Âlî bu amaçla atılan adımlar konusunda uygulamayı gözetecek olan güçleri periyodik olarak bilgilendirecektir.

- Md. 62: Âkit taraflar dinsel özgürlük ilkesini koruma ve ona en geniş kapsam kazandırma niyetini ifade eden Bab-ı Âlî'nin bu beyanını kaydederler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hiçbir yerinde din farkı, herhangi bir kişinin medeni ve siyasi haklarını kullanmasında, kamu istihdamı, hizmeti ve şerefine kabul edilmesinde, meslek ve zenaatını icra etmesinde dışlanması ya da yetersiz sayılması için gerekçe olarak kullanılamaz.

....."

Kaynak: Hurewitz (1975: 414), vurgular bizimdir.

Çerçeve 7

1. Ankara Antlaşması ("Accord") (İmza: 12.09.1963 / Yürürlük: 1.12.1964)

Bölüm 3 / Ekonomik Nitelikteki Sair Hükümler

- .....
- Md.12. Âkit taraflar, aralarında serbest işçi akımını kademeli olarak gerçekleştirmek için Topluluğu kuran antlaşmanın 48, 49 ve 50. Maddelerinden esinlenmekte uyuşmuşlardır.
- .....
- Md. 13. Âkit taraflar, yerleşme serbestliği kısıtlamalarını aralarında kaldırmak için Topluluğu kuran Antlaşmanın 55, 56 ve 58-65. (dahil) maddelerinden esinlenmekte uyuşmuşlardır.
- .....
- Md. 20. Âkit taraflar, Anlaşma amaçlarının gerçekleştirilmesine yarayan Türkiye ile Topluluk üyesi devletler arasındaki sermaye hareketlerini kolaylaştırmak için aralarında danışırlar.
Âkit taraflar, Topluluk memleketlerinden gelen ve Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olabilecek sermayelerin Türkiye'de yatırımını teşvik eden her çeşit aracı araştırmaya çabalarlar.
Her üye Devlet ülkesinde ikamet edenler, Türkiye'nin başka bir üye devlete veya üçüncü bir memlekete tanıdığı bütün kolaylıklardan, özellikle yabancı sermaye eylemi ile ilgili kambiyo ve vergi konularındaki kolaylıklardan yararlanırlar.
- .....
- Md. 30. Âkit taraflarca Anlaşmaya eklenmesi uygun bulunan Protokoller, Anlaşmanın ayrılmaz parçalarıdır.
- .....

Kaynak: DPT, (bty/a: 11-7)

ri, örneğin 1963 Ankara Antlaşması ve 1970 Katma Protokolü ile ticareti serbestleştirme yanında emek ve sermaye hareketlerini de serbestleştirme konusunda anlaştıkları bilinmektedir (bkz. Çerçeve 7). Ancak Avrupa Ekonomik Topluluğu ve daha sonra Avrupa Topluluğu'nun bu anlaşmanın emeğin serbest dolaşımı hükmünü uygulamaya kesinlikle yanaşmadığı da biliniyor. Bu eşitsiz ilişkide Türkiye, AB ve onun öncüllerine kimi taahhütleri-

2. Katma Protokol

(İmza: 23.11. 1970 / Yürürlük: 01.01.1973)

Kısım II, Bölüm I

İşçiler

- Md. 36. Türkiye ile topluluk üyesi devletler arasında işçilerin serbest dolaşımı, Ortaklık Anlaşmasının 12. Maddesinde yer alan ilkelere uygun şekilde, Anlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra onikinci yılın sonu ile yirmiikinci yılın sonu arasında kademeli olarak gerçekleştirilecektir. Ortaklık Konseyi bu konuda gerekli usulleri kararlaştıracaktır.
- Ortaklık Konseyi, söz konusu sıra, süre ve usulleri, çeşitli faaliyet dalları için bu alanlarda Topluluğun daha önce koyduğu hükümleri ve Türkiye'nin ekonomik ve sosyal alanlardaki özel durumunu gözönüne alarak tesbit eder. Üretim ve alışverişlerin gelişmesine özellikle katkıda bulunan faaliyetlere öncelik verirler.
- Md. 37. Her üye devlet, Toplulukta çalışan Türk uyruklu işçilere şartları ve ücret bakımından, Topluluk üyesi diğer Devletler uyruklu işçilere göre uyrukluktan ötürü herhangi bir farklı işleme yer vermeyen bir rejim tanır.
- Md.38. Türkiye ile Topluluk üyesi Devletler arasında işçilerin serbest dolaşımını kademeli olarak gerçekleştirilmesine değin, Ortaklık Konseyi Türk uyruklu işçilerin her üye devlette çalışmalarını kolaylaştırmak amacı ile bu işçilerin serbestçe meslek ve yer değiştirmelerinden ortaya çıkan bütün sorunları ve özellikle çalışma ve oturma izinlerinin uzatılmasını inceleyebilir.

.....

Bu amaçla Ortaklık Konseyi üye Devletlere tavsiyelerde bulunabilir.

Bölüm II

Yerleşme Hakkı, Hizmetler ve Ulaştırma

- Md. 41. 1. Âkit taraflar aralarında yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest edinimine yeni kısıtlamalar koymaktan sakınırlar.
2. Ortaklık Konseyi, Ortaklık Anlaşmasının 13. ve 14. Maddelerinde yer alan ilkelere uygun olarak, âkit tarafların yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest edinimindeki kısıtlamaları aralarında gitgide kaldırmalarında uygulanacak sıra, süre ve usulleri tesbit eder.

Kaynak: DPT (bty/b: 20-2)

3. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Tavsiye Kararı

(3 Mart 1995)

- .....
- Madde 5. Topluluk ülkelerinde düzenli bir biçimde iş sahibi olan Türk işçilerinin durumu ve Türkiye’de istihdam edilen Topluluk işçilerinin durumu ile ilgili olarak düzenli bir diyalog tesis edilecektir. Taraflar, bu işçilerin daha iyi entegrasyonu için tüm olasılıkları araştıracaklardır.

Kaynak: DTM (1995: Bölüm 2)

ni geciktirmenin ezikliği ile AB’nin Ankara Antlaşması, Katma Protokol ve Ortaklık Konseyi kararları uyarınca yükümlendiği akçalı ve diğer taahhütlerde yan çizmesine karşı koyamamış, AB tarafı ise eski antlaşmaları şekillendiren siyasal çerçevenin değişikliğe uğradığını ve dolayısıyla kimi antlaşma hükümlerinin uygulama şansı bulunmadığını gerekçe göstererek ilişkileri istediği gibi yönlendirmiştir. 1987’de tam üyelik başvurusunun reddini izleyen dönemde Türkiye, gümrük birliğinin tüm vecibelerini yerine getirerek, 1995’de AB ile 1963’de başlayan ticari entegrasyonu nihai aşamasına ulaştırdığı ve sermaye hareketleri rejimini diğer uluslararası taahhütleri doğrultusunda serbestleştirdiği halde, AB’den işgücü hareketleri konusunda alınabilen "taviz", Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı’ndaki (Türkiye için etkisiz, AB için zararsız) 5. Madde ile sınırlı kalmıştır.

9

AB’nin 1993 Kopenhag Kararları, aslında AB’ye katılmak isteyen Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri için oluşturulmuş bir çerçeve idi. Bu çerçeve siyasal, ekonomik ve kurumsal ölçütler içeriyordu. Siyasal ölçütler uyarınca, aday ülkelerin sadece demokrasi ve hukukun üstünlüğünü kabul etmeleri değil, bunları günlük hayatlarında da uygulamaları isteniyor, temel insan haklarına saygı birliğin ön şartı, azınlık nüfusun toplumla bütünleşmesi ise demokratik istikrarın şartı sayılıyordu. Ekonomik ölçüt, işlerliği olan ve rekabet baskısına dayanabilen bir piyasa ekonomisinin varlığı idi; kurumsal yükümlülükler ise AB müktesebatına (*acquis*) uyum ve bunların fiilen uygulanması olarak özetlenebiliyordu (bkz. Çerçeve 2).

İşleyiş kusurları olsa bile bir piyasa ekonomisini yıllarca sürdürmüş ve üretim, ticaret ve finans hukukunu yıllardan beri Batı normlarına bağlamış

bulunan Türkiye'nin Kopenhag ekonomik ve kurumsal ölçütlerine uymasında ciddi bir zorluk bulunmadığı aşikâr olduğundan, Maastricht mali ve parasal ölçütlerine uyma zorunluluğu ise IMF gözetimine tevdi edilmiş bulunduğundan, AB çevreleri Türkiye'nin siyasal ölçütlere uymaktaki açıklarını ısrarla abarttılar. Cumhuriyet'ten beri anayasal yurttaşlık ilkesini benimseyerek etnik ve dinsel ayrımcılığı reddetmiş bulunan bir ülkenin (AB'ye katılan Akdeniz ülkelerinin çoğu gibi) bu alandaki kimi eksikliklerini AB'ye katılma süreci içinde giderebileceği ısrarla gözardı edildi. Türkiye'nin kendisine uymayan bir elbiseyi giymeye davet edilmesi, eğer Türkiye'yi AB'ye ortak almamak için bahane değilse, şöyle bir mantığa dayalı olabilirdi: "AB treninde artık Doğu ve Güneydoğu Avrupa için inşa edilmiş vagonlar var, başkası yok; size bunlarda yer ayıralım." 1997'de Lüksemburg'da AB'den dışlanan Türkiye, 1999 Helsinki zirvesi öncesinde kendisine yapılan "adaylık" çağrısına bigâne kalamadı.

10

Bilinen bir yakın tarihi yine de kısaca hatırlatmakta yarar var: 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'ye açık bir AB üyeliği perspektifi verilmeyince AB-Türkiye ilişkileri kısa bir soğuma evresinden geçti. Uğradığı düş kırıklığının etkisiyle Türkiye hükümetinin "sert" beyanlarda bulunması ve bazı muhalefet partilerinin de AB'ye karşı eleştirel bir tavır takınması, AB sorumlularını kaygılandırdı ve 1993'den beri tek yanlı bir ilişki kalıbını AB'ye katılma umuduyla benimsemiş Türkiye'nin (ulusçu) tepkiler gösterebileceği düşüncesine götürdü; 1999 genel seçim sonuçları bu kaygıları pekiştirdi. 1999'daki yazılı-basılı kaynaklar incelendiğinde AB'nin Türkiye'ye yeni bir "yol haritası" önermeye, öte yandan ekonomi gemisini kara-ya oturtmaya doğru giden Türkiye'nin gelişmiş kapitalist dünyadan tecrid edilme korkusu ile AB ilişkilerini canlandırmaya istekli olduğu açıkça görülüyor.³ Böyle bir zemin üzerindeki karşılıklı temaslar, Aralık 1999'daki Helsinki Avrupa Konseyi Kararı'ndaki Türkiye ile ilgili maddelerle sonuçlandı. AB'nin üst düzey yetkilileri (bu meyanda Verheugen ve Solana) ile AB dönem Başkanı Finlandiya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'nın Türk muhataplarını ikna etmek için epey çaba harcadıkları yazılı ve görsel basında açıkça izlendi.

---

³ Helsinki Avrupa Konseyi Kararı (10-11 Aralık 1999) ile IMF'nin Türkiye üzerindeki ekonomik vesayetini perçinleyen Mali Destek Anlaşması öncesinde imzalanan niyet mektubu (9 Aralık 1999) arasındaki zaman farkı, haftalarla değil, günlerle ölçülmektedir.

Helsinki Kararı'nın Çerçeve 8'e aktardığımız kimi maddeleri Türkiye'deki bazı çevreler tarafından ısrarla görmezlikten gelindi ve sürekli olarak bu kararın Türkiye'nin adaylığını tescil ettiği, adaylığın ise er geç AB'ye katılma yolunu açacağı ileri sürüldü. 4. Madde Türkiye'ye Yunanistan'la Ege üzerindeki ihtilaflarını çözmek üzere Uluslararası Adalet Divanı yolunu gösterir ve AB Konseyi'nin en geç 2004 yılı sonunda "durumu gözden geçireceğini" kaydederken, 9. Madde'de Kıbrıs'la ortaklık müzakereleri sonuna gelindiğinde Konsey'in ortaklık kararını adada siyasal çözümü ön şart saymadan alacağı belgelendi. Türkiye'nin ısrarı ile 9. Maddeye (Çerçeve 8'e aktarılan, altını çizdiğimiz, içi boş) sözcükler eklendi.

Helsinki Kararı'na Türkiye'nin ısrarı üzerine eklendiği bilinen ve AB'ye katılma yolunda Türkiye'ye ayrımcı muamele yapılmayacağı sözünü veren 12. Maddesi ile, daha önce gelen 11. Maddesi arasındaki çelişkiye de bu vesile ile işaret edilmelidir. Eğer müzakerelerde her aday ülke kendi liyakatına göre değerlendirilecekse, bunun anlamı diğer ülkelerle geçmişteki katılım müzakerelerinin Türkiye için emsal olamayacağıdır. Özetle Türkiye kamu oyunu tatmin etmek için 9. ve 12. Maddelere yapılan eklentilerin hiçbir "kıymet-i harbiye"si yoktur; öyle olduğu da kısa zamanda anlaşılmıştır.

Şimdi Aralık 2002 tarihli Kopenhag Avrupa Konseyi Kararı'nın Türkiye'yi yakından ilgilendiren kararlarını kısaca gözden geçirelim (Çerçeve 9):

10. Madde'de Kıbrıs'ın AB'ye yeni bir üye olarak kabul edileceği ilan edilmiş, AB esasen Helsinki Kararı'nda ihsas ettiği niyetini gerçekleştirmiştir. Kıbrıs, siyasal çözüm olmadan AB'ye katıldığında AB müktesebatının Kuzey Kıbrıs'ta uygulanması askıya alınacaktır (12. Madde). Ancak AB "Kuzey'de müktesebat uygulanmaz" diye Türkiye'yi yatıştırıp Rumlara örtülü bir uyarıda bulunurken, başka bir karar alma konusunda opsiyonlarını açık tutmuştur (Çerçeve 9'da altı çizili satırlara bakınız).

18. Madde'de AB, aday ülkelerde 1993 Kopenhag ölçütlerine göre demokrasi, insan hakları ve azınlıkların korunmasını garanti alan kurumların istikrara kavuşmasını AB'ye katılmanın gereği saymıştır. Bu ifadeler yeni de değildir; 1993 Kopenhag Kararı'na da içerilmiştir. Başka bir deyişle, AB'dekileri örnek alarak yeni kanunlar çıkarmak ile yetinilmemeli; kanunlar hayata aktarılmalı, üstelik söz konusu hak ve kazanımları koruyan ku-

**Çerçeve 8 : Helsinki Avrupa Konseyi Kararı'ndan Alıntılar
(10-11 Aralık 1999)**

" .....

- Md 4. Avrupa Konseyi, ihtilafların BM Şartı'na uygun ve barışçıl bir tarzda çözülmesi ilkesini vurgular ve aday ülkeleri mevcut sınır ihtilâflarını ve ilgili sorunları çözmeleri için her türlü çabayı göstermeye çağırır. Bu çabalar sonuçsuz kaldığı takdirde, aday ülkeler makul bir sürede ihtilâfı Uluslararası Adalet Divanı'na intikal ettirmelidirler. Avrupa Konseyi mevcut ihtilâfların ve özellikle katılım sürecine ilişkin olanların Uluslararası Adalet Divanı'nda çözülmesine destek olmak üzere, durumu en geç 2004 yılı sonunda gözden geçirecektir.

.....

- Md. 9. ....(Kıbrıs'ın) ortaklık müzakerelerinin tamamlanması sonunda herhangi bir çözüme ulaşılmamışsa, Konsey ortaklık konusundaki çözümlü bir ön şart saymadan alacaktır. Bu kararı alırken Konsey, konu ile ilgili tüm faktörleri gözönünde bulunduracaktır.

.....

- Md. 11. Müzakereler sırasında her aday ülke, kendi liyakatına göre değerlendirilecektir.....
- Md. 12..... Türkiye, diğer aday ülkelere uygulanan aynı ilkeler temelinde AB'ye katılma yolunda olan bir aday ülkedir..."

Kaynak: <http://ue.eu.int/presid/conclusion.htm>; vurgular bizimdir.

rumlar istikrara kavuşturulmalıdır. Bunun Aralık 2004'de ortaklık müzakerelerini başlatmak isteyen Türkiye'nin önüne yeni engeller olarak çıkarılacağını görmemek mümkün değildir. Dolayısıyla Türkiye'nin bir dizi mevzuat değişikliği ile demokrasi ve insan hakları alanındaki AB müktesebatına 2004 sonuna kadar uyum sağladığında, ortaklık müzakerelerinin kendiliğinden başlaması söz konusu olmayacaktır, Komisyon'un olumlu raporu ve tavsiyesine de ihtiyaç vardır.

Bu vesile ile Kopenhag'da uzun süren bir pazarlık sonucunda 19. Madde'ye eklenen "gecikmeden" sözcüğünü Türkiye kamu oyunu tatmin etmekten öte hiçbir anlam ve yaptırım gücü taşımadığını belirtmeliyiz. Müzakerelerin "gecikmeden" başlaması için 1999 Helsinki Kararı'ndan bu ya-

**Çerçeve 9 : Kopenhag Avrupa Konseyi Kararı'ndan Alıntılar
(12-13 Aralık 2002)**

" ....

- Md. 10...Ortaklık müzakereleri sonuçlandırıldığından, Kıbrıs AB'ye yeni bir üye ülke olarak kabul edilecektir. Bununla beraber, Avrupa Konseyi, AB'ye birleşik bir Kıbrıs'ın katılması yolundaki güçlü tercihini teyid eder. Bu bağlamda Kıbrıs'lı Rumların ve Kıbrıs'lı Türklerin 28 Şubat 2003'e kadar BM Genel Sekreteri'nin önerileri temelinde kapsamlı bir çözüme ulaşma amacıyla müzakereleri sürdürme taahhüdünde bulunmalarını memnurlukla karşılar.....
.....
- Md.12. Avrupa Konseyi, Kıbrıs'ta bir çözüme ulaşılamaması durumunda, ve Komisyon'un önerisine dayanılarak oybirliğiyle başka bir karar alınıncaya kadar, adanın kuzeyinde AB müktesebatının uygulanmasının askıya alınacağını kabul etmiştir.
.....
- Md. 18.....AB, Kopenhag'da 1993'de kararlaştırılan ölçütlere göre, aday ülkelerde demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasını garanti altına alan kurumların istikrara kavuşmasının üyelik için gerekli olduğunu kaydeder.
- Md. 19. Avrupa Konseyi, Komisyonu'nun raporu ve tavsiyesine dayanarak Aralık 2004'de Türkiye'nin Kopenhag ölçütlerini yerine getirdiğine karar verirse, AB Türkiye ile ortaklık müzakerelerini gecikmeden başlatacaktır.
.....
- Md. 21. AB ve AB'ye katılan devletler, genişleme sürecinin sürekli, kapsayıcı ve geriye dönüşsüz niteliğini belirten "Tek Avrupa" ortak deklarasyonu üzerinde anlaşmışlardır."

Kaynak: <http://ue.eu.int/presid/conclusion.htm>; vurgular bizimdir.

na Türkiye'ye kabul ettirilen tüm şartların sağlanması gerektiğini Simitis ve Papandreu bize "gecikmeden" hatırlatmışlar, AB kararlarının sadece 2002'de Kopenhag'da alınanlarla sınırlı olmadığını, 1993'den bu yana genişleme ile ilgili olarak AB tarafından alınan kararların uyulması gereken bir bütün olduğunu vurgulamışlardır.

Çerçeve 10 : Oyalama ve Unutma

" .....

(Erdoğan'ın Kopenhag ziyareti öncesi...)

(Danimarka Başbakanı) Rasmussen: Türkiye zirvenin ana maddelerinden birini oluşturuyor.

(Danimarka Dışişleri Bakanı) Möller: Türkiye uzun süre bekletilirse, bu bekleyiş Türkiye'yi İslam dünyasına itebilir. Almanların içeride ve dışarıda söyledikleri birbirini tutmuyor. (Almanya Dışişleri Bakanı) Joschka Fischer ile görüştim. 12 saat içinde üç kez fikir değiştirdi. Önce Türkiye'nin birliğe tam üyeliğini istemediklerini, Türkiye'nin dışarıda tutulması gerektiğini söyledi. Sonra benden kendisi için Türkiye'ye karşı bir oyalama formülü bulmamı istedi, daha sonra da 'unutam' dedi.

Rasmussen: Tarih konusunda çok dikkatli olmamız gerekiyor. Bir çok konuyu dikkate almalıyız. Tarih için tarih istiyorlar. Birlik içinde değişik görüşler var. Şartlı tarih verilmesini isteyenler var. Bazıları Türkiye'nin AB'ye yaklaştırılmasını istemiyor. Bazıları bugünkü durumun devam etmesini istiyor.

.....

(Ziyaretten sonra Başbakanlık binasında zirve hazırlıkları)

Rasmussen: Türkler zirveyi Türk zirvesi yapmak istiyorlar.

Bürokratlar: Biz bugünkü durum üzerinden politika yürütelim. Mevcut rayda yürütelim. Sonra bunun kavgası olabilir. Tarih için tarih verilebilir.

Rasmussen: Normal prosedür uygularsak, 2004'ten önce bir değerlendirme yapmamız gerekiyor.

.....

(Zirve'nin birinci günü. Başbakanlıkta bürokratlar (dönemin Türkiye Başbakanı) Abdullah Gül'ün randevu talebinde bulunduğunu söylüyorlar. Başbakan Rasmussen ise vaktinin olmadığını belirterek, randevu talebini kabul etmiyor. Ancak bürokratlar Bush'un defalarca telefon ederek, Türklerin Birliğe bir an önce alınması konusunda ısrarlı davrandığını söylüyorlar.)

Bürokratlar: Abdullah Gül'e kısa da olsa bir zaman ayırmanız gerekiyor. Sonrasını düşünün. Bu bir yatırımdır.

Rasmussen: Peki kısa bir görüşme olur. Bush ile görüştüm. Ama taleplerini kabul etmedim. Öyle herkesin söylediğini yapmamız mümkün değil.

.....

(Rasmussen, Abdullah Gül ile görüşüyor. Daha sonra 15 ülke Türkiye'ye 2004 Aralık ayı tarihinin verilmesi konusunda anlaşılıyor. Toplantıdan sonra Başbakan Rasmussen, Möller ve bürokratlar ile görüşüyor.)

Rasmussen: Bu kararı Türkler basından öğrenmesin. Basından önce Dışişleri Bakanı Möller kararı Türk meslektaşına söylesin.

.../...

.....

(Karar Türk Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış'a anlatıldıktan sonra başbakan, Möller ve bürokratları ile tekrar bir araya geliyor.)

Rasmussen: Türkler ne dediler, kararı nasıl karşıladılar?

Möller: Çok şaşırdılar. Hayal kırıklığına uğradılar. Onlara durumu anlatmaya çalıştım. Sen (Rasmussen'e diyor) onlara tarih konusunda ısrarlı olmamaları için çok söyledin. Çok sarsıldılar.

Rasmussen: İsterlerse 2004'ü bir tarih olarak kabul etsinler.

Möller: Bunu bir zafer olarak kabul ettiremeyiz. Türk meslektaşım Türkiye'nin dostları ile görüştiklerini ve dostlarının ümit verdiğini, verilen kararı anlayamadığını söyledi. Kararı Gül'e bildirecek.

Rasmussen: Masada onların dostlarından hiç biri yoktu. Kimse Türkiye'yi desteklemedi. Ben onlara tarih konusunda ısrarlı olmamalarının Türkiye'nin yararına olacağını anlatmaya çalıştım, anlamadılar. Tarih konusunda ısrar ettiler. Şimdi Türkiye'nin durumu sadece 2004 Aralık zirvesinde görüşülecek. Türkiye'yi birliğe istemeyenler, o zaman da bir bahane bularak karşı çıkacaklar ve bu iş uzayacaktır. Tarih verilmeseydi, 1999'dan beri devam eden durum devam edecek ve 2003 yılı içinde ve 2004 yılı ilk 6 ayında Türkiye'nin durumu sürekli ele alınacak ve müzakere şansı doğacaktı. Şimdi 2004'e kadar Türkiye konusu kapanmıştır.

....."

Kaynak: *Hürriyet*, 09.04.2003; vurgular bizimdir.

AB ülkelerindeki kimi siyaset adamlarının Türkiye ile ilişkilerinde içtenlikten uzak tutumlar sergilediklerine çok sık tanık olunmaktadır. Bunun yakın geçmişteki en ilginç örneklerinden biri Danimarka Televizyonu'ndan Christopher Gulbrandsen'in 2002 Kopenhag zirvesi öncesi ve sonrasında özel izinle çektiği ve sonradan belgesele dönüştürdüğü video çekimlerinde yer almıştır (bkz. Çerçeve 10). Görüşmelerde adı geçen AB siyaset adamlarının inkâra yer bırakmayan bu belgesel film sonrasındaki tutumu, ya "yanlış anlaşılma" iddiası, ya da "özel ve gizli görüşmelerin böylesine açığa dökülmesinin uygun olmadığı"dır. Türkiye'nin AB üyeliğine karşı açıkça olumsuz görüş beyan eden siyaset adamları arasına Almanya eski başbakanı Schmidt ile Fransa eski Cumhurbaşkanı d'Estaing'den sonra son günlerde Avrupa Parlamentosu Başkan Vekili İngo Friedrich de katılmış, Türkiye, Beyaz Rusya ve Ukrayna'ya gelecek yüzyıla kadar AB'ye alınma şansının verilmemesini, bunun Avrupa modelinin sonu olacağını savunmuştur. Friedrich'e göre, "10 aday ülkenin 2004'de resmen AB'ye katılımının ardından 5 yıl geçmeden birliğe başka ülke alınmamalıdır" (*Hürriyet*, 4 Temmuz 2003). İngiltere Başbakanı Blair ise 18 Temmuz 2003'de ABD Kongresi'nin ortak oturumunda şöyle konuşuyordu: "Avrupa'nın bir geçmişini düşünün, bir de bugünkü birliğini. Bir Avrupa düşünün ki farklı bir kültür, gelenek, dinden oluşan Türkiye'ye bile ulaşmaya hazırlanıyor" (*Hürriyet*, 19 Temmuz 2003). Altını çizdiğimiz iki sözcüğün yüklemeleri herşeyi açıkça anlatıyor, yoruma gerek yok.

AB'nin genel olarak genişlemeye, özel olarak da Türkiye'nin tam üyeliğine bakışı, AB siyaset "mutfağı"nı oluşturan Komisyon'daki üst düzey görevlilerin çeşitli beyanlarına bakılarak daha iyi anlaşılabilir. Bu meyanda hiç kuşkusuz en önemli kişiler Komisyon Başkanı Romano Prodi ile AB'nin genişlemeden sorumlu komiseri Günter Verheugen'dir. AB 1997 Lüksemburg zirvesinde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesini savunan Prodi'nin şimdi ilgi ve coşkusunu başka ülkelere yönelttiği Çerçeve 11'den izlenebilmektedir. Prodi, Türkiye'nin Mağrip'ten Rusya'ya uzanan "dost ülkeler kuşağı"nın ne tarafında yer aldığını son iki yılda açıkça telaffuz etmemekte, Avrupa Konseyi'nin Türkiye'nin adaylığı ile ilgili karar alacağına atıfta bulunmakla yetinmektedir.

AB'nin genişlemeden sorumlu komiseri Verheugen ise Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını engelleyebilecek faktörleri teşhis etmek ve bunları

Çerçeve 11 : Prodi'nin "Dost Ülkeler Kuşağı"

- "Avrupa Komisyonu başkanı Romano Prodi.....AB kapısının Balkan ülkelerine de açık olduğunu kaydederek, "En yakın zamanda onları bu kapıdan geçmeleri için davet edeceğimizi umuyoruz" dedi. ....AB'nin sınırlarında bir "dostlar kuşağına" ihtiyacı olduğunu belirten Prodi, bu kuşağı oluşturan ülkelerle özel ilişkiler içerisinde olması gerektiğini vurguladı.

Romano Prodi, "AB, Rusya'dan Akdeniz'e kadar uzanan sınırlarındaki ülkelere bir işbirliğinden daha fazlasını vermeli. Ancak onları tam üyeliğe kabul edecek kadar uzağa gitmemekle birlikte bu olasılığı da kesin olarak reddetmemeli" dedi."

(*Hürriyet*, 05.01.2003)

- "AB'nin başarıları, yeni sınırlarımızdaki komşularımıza umut aşılama-ya devam edecektir; onların beklentilerine karşı açık bir cevap formüle etmek bizim görevimizdir.

İlkin ve öncelikle Balkan ülkelerinin katılımının önünü açmamız gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca genişlemiş AB ile onu çevreleyen ve Magrip'ten Rusya'ya kadar uzanan dost ülkeler topluluğu arasında yeni bir ilişkiler sistemini de düşünüyorum."

(Prodi'nin 5. Europe Forum'da yaptığı konuşmadan, 03.12.2002; <http://www.europe.eu.int/comm/commissioners...> Burada söz konusu olan Balkan ülkeleri, AB'ye katılma süreçlerinin "yol haritası" belirlenmiş olan Romanya ve Bulgaristan değil, diğer Balkan ülkeleridir.)

- "Birlik, AB'ye entegrasyon konusunda Balkan ülkelere yardımcı ol-
maktaki taahhüt ve kararlılığını yeniden beyan etmektedir... Balkan
ülkeleri AB'nin üyesi olmadıkça Avrupa'nın birleşmesi tamamlanmış
sayılamaz"

(Prodi'nin AB-Balkan zirvesi'nde yaptığı konuşmadan, 21.06.2003; <http://europa.eu.int/.....>)

rahatsız edici bir üslupla dile getirmekte deneyimlidir. Bu faktörler bazan Kıbrıs sorunu (4 Mart 2003), bazan Türkiye'nin Kuzey Irak'a askeri müdahalede bulunma olasılığı (27 Mart 2003)⁴, bazan tutuklu veya hükümlü HA-

⁴ Bu hususun niye AB komiseri Verheugen'in "üstüne vazife" olduğu anlaşılmalıdır.

DEP üyeleri bağlamında insan haklarına saygı (9 Nisan 2003), bazan da Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin Türk siyasal hayatındaki rolü ve TSK'nın sivil siyaset tarafından denetimi (30 Nisan 2003) olabilmektedir. Verheugen'in 4 Mart 2003'deki bir konuşmasından Çerçeve 12'ye aktardığımız tümceler, AB siyaset adamlarının Türkiye'nin AB'ye katılımını 2002 Kopenhag zirvesine kadar ciddi olarak düşünmediklerini ve kendi ülkelerindeki kamuoyunu böyle bir olasılığa hazırlamadıklarını teyid etmektedir. Verheugen, seçtiği sözcüklerle Türk tarafına "Siz tepeden turnağa değişmezseniz AB'ye giremezsiniz!" diye gözdağı verirken, AB tarafını da "Türkler aranızda katılırsa siz de değişmeye zorlanacaksınız!" iması ile korkutmaktadır.

Çerçeve 10'da yansıtılana benzer bir skandal da, Verheugen'in Berlin'de kayıt dışı konuştuğu düşüncesi ile Türkiye'nin tam üyeliği hakkında olumsuz beyanlarda bulunması, sonradan sözlerini inkâr etmesidir (bkz. Çerçeve 12). Sorun AB siyaset adamları ve bürokratlarının Türklerle ve kendi aralarında konuştukları zaman iki ayrı dil kullanmalarında somutlaşan etik anlayışlarının ve bireysel üsluplarının ötesine geçmekte, 2004'de Türkiye'nin AB ile ortaklık müzakerelerinde karşılaşacağı çetin ortam Çerçeve 10-12'ye aktardığımız alıntılarda somutlaşmaktadır.

15

AB temsilcileri içinde Türkiye kamu oyunun en iyi tanıdığı kişilerden biri, hiç kuşkusuz Türkiye nezdindeki AB büyükelçiliği görevinden Mayıs 2002'de ayrılan Karen Fogg'dur. Fogg Türkiye ile Avrupa'nın büyük güçlerinin 1850'lerdeki ilk buluşmasında görev almış büyükelçi profillerini hatırlatan bir kişiliğe sahiptir; zekâ, kavrayış çabukluğu ve çevresiyle etkileşim kurma becerisi açısından Lord Stratford Canning'i, patavatsızlık ve skandal yaratma kapasitesi açısından ise Prens Mençikov'un özelliklerini taşır. Patavatsızlığının Çerçeve 13'e çıkarılan ilginç bir örneği Cumhurbaşkanı Sezer'e yönelttiği -ve özünde çok da anlamlı ve geçerli- bir sorudur: "Türkiye, olası bir AB üyeliğinde egemenliğini AB üst kuruluşlarıyla paylaşmaya hazır mıdır?" Cumhurbaşkanı Sezer'in bu soruyu hukuk tekniği düzleminde cevaplamayı tercih ettiği Çerçeve 13'ten izlenmektedir.

16

Skandallar, Türkiye'de 1980 sonrası kamusal hayatın vazgeçilmez öğeleri olmuştur. Doğaldır ki, skandalların sadece ticaret ve finans alanı ile sınırlı kalması gerekmemekte, siyaset de bundan payını almaktadır: Örnek:

Çerçeve 12: Verheugen'den Yorumlar, 2003

- "Türkiye'nin AB üyeliğini ciddi olarak tartışmaya başlamalıyız... Türkiye'nin AB'ye katılımı hemen gerçekleşebilecek bir şey değildir, müzakereler yıllar sürecektir. (Ancak) katılım için kamu oyunun Türkiye'de olduğu gibi AB ülkelerinde de hazırlanması gereklidir... İki şeyden emin olabiliriz: AB'ye katılan Türkiye, bugünkü Türkiye'den çok farklı olacaktır; Türkiye'nin katıldığı AB de bugünkü AB'den çok farklı olacaktır."

(Londra'daki 04.03.2003 tarihli konuşmadan, vurgular bizimdir)

- "...Berlin'de Alman gazetecilere yönelik toplantıda konuşan Günter Verheugen'in olay yaratan konuşmasının tam metni şöyle:

"Benim gördüğüm seçenekler şunlar: "Tamam, olumlu gelişmeler oldu. O zaman müzakerelere başlanmasını öneriyoruz". İkinci seçenek ise, "Bu henüz yeterli değil. Tekrar iki yıl süre verelim. Sen iki yıl sonra dosyalarınızı yeniden gel" demek. Üçüncü, tercih edilen çözüm ise şunu demek olacak: "Türklerle bir konuşalım. Böyle devam etmenin bir anlamı olup olmadığını"... Bunun daha iyi mi olacağı... Türkiye'yi, bu komşuluk konseptine sokabiliriz. Bu enteresan bir nokta.

.....

1997'de Türkler şimdiki genişleme sürecinden dışlandığında kendilerine ayrımcılık yapıldığını düşündüler. Bir tek Türkler dışlanmıştı. O zamanlar bu komşuluk konsepti yoktu. Şimdi durum biraz farklı. Ve en iyisi... ideali..., birlikte "Her iki tarafı da zorlamayacak, tam üyelik dışında bir çözüm bulalım" deme noktasına gelmek.

En ideali bu olurdu. Ve bu noktayı nasıl geleceğimi veya gelip gelemeyeceğimi henüz bilmiyorum ama, bu benim için en ideal çözüm olurdu. Çünkü ben inanmıyorum (duraklıyor), bu, tam üyeliğin (duraklıyor), inanmıyorum. Yani evet, sonuçta bunun olacağına inanmıyorum..."

Kaynak: *Hürriyet*, 11.07.2003; vurgular bizimdir.

1856 Islahat Fermanı'nı İngiltere'nin telkinleri ile, fakat Osmanlı Türkçesi ile yazma gibi bir zahmetin benzerine günümüz yöneticilerinin katlanmak istemediği, bu işi doğrudan İngilizlere bırakmayı yeğledikleri, Çerçeve

Çerçeve 13 : Fogg'dan Sezer'e Egemenlik Sorusu

- "...Sezer, AB'nin Ankara Temsilcisi Karen Fogg'un kendisine yönelttiği, "AB üyeliği için gereken şartlardan birisi bazı konularda egemenliği paylaşmak. Bu paylaşım şekline nasıl bakıyorsunuz?" şeklinde(ki sorusuna) şu teknik yanıtı verdi:

"Türkiye'deki milletlerarası anlaşmalar kanun düzeyindedir ama Anayasa'nın altındadır. Sanırım zamanı geldiğinde egemenliğin paylaşımı konusunda 90. Maddeyi yeniden gözden geçirmemiz gerekecektir."

Sezer ...konuşmasında... Türkiye'nin AB yolunda bazı hukuki reformlar yapması gerektiği mesajını da şu sözlerle verdi: ".. Türkiye değişen dünya koşullarında başta hukuk olmak üzere her alanda gerekli atılımlarını yapmaya... kararlıdır... AB adaylığı, insan hakları konusunda ileri adımlar atmamızda önemli rol oynuyor. AB adaylığı ile bir çizgi yakaladık. AB'nin belirlediği bu yoldan çıkmayacağız".

Kaynak: *Hürriyet*, 10.05.2001.

Çerçeve 14: "İngilizler Yazdı, Yanlışlıklar Komedyası"

- "...12 Aralık'taki Kopenhag zirvesi öncesi, Türkiye'nin demokratikleşme paketi, hani şu uyum paketi ile ilgili olarak, dönem başkanı Danimarka Ankara'dan bilgi istiyor. Zirveye götürmek üzere uyum paketinde yer alan anayasal ve yasal değişiklikler. Bunun bir niyet mektubu biçiminde kendisine iletilmesini bildiriyor. İnsan hakları ve demokrasiyi genişleten uygulamaların ayrıntılarını içeren bir mektup.

Bu mektup yazılıyor. Kim yazıyor? Hayır bizim Dışişleri değil, Türkiye'nin AB'ye verdiği mektubu Ankara'daki İngiltere Büyükelçiliği yazıyor!.....

Tarihe not düşülecek değerdeki bu olayda henüz birinci perde. İkinci perde biraz daha acıklı.

.....

Mektubun verilmesinden sonra ortaya bir skandal çıkıyor.

Rasmussen mektubu alıyor. Bir saat sonra Ankara'daki Danimarka Büyükelçisi bizim Dışişleri'ni arıyor:

"Sayın Erdoğan'ın bizim Başbakan Rasmussen'e verdiği mektup yanlış!..."

Aman nasıl olur? Neresi yanlış?...Bir telaş başlıyor.

Danimarka Büyükelçisi sakin:

"İngiliz Dışişleri Bakanı Straw ile Başbakan Abdullah Gül'ün görüşmesinden edindiğimiz bilgiler var. Gül, Straw'a, işkence suçlarının zamanaşımına tabi olmayacağını söyledi. Oysa, sizin bize verdiğiniz mektupta işkence suçlarında zamanaşımını iptal ettiğiniz yazılı!.. İşkence suçlarını affediyor musunuz yani, bu AB'yi sıkıntıya sokar."

Eyvah, yanlış tercüme!..

Ya bizden İngiltere Büyükelçiliği'ne giden kopyada yanlışlık yapılıyor ya da tercüme hatası!.. Danimarkalı nereden bilsin bunu?.. O mektuptaki bilgiyi gerçek bilgi kabul ediyor. Ama, kafasını karıştıran nokta, Gül-Straw görüşmesinde, mektupta yazılanın tam tersinin söylenmiş olması.

.....

Mektubu bizim adımıza İngilizler yazıyor ve de yanlış yazılıyor. Danimarkalılar da yanlış fark ediyor!..

Devreye Dışişleri Müsteşarı Uğur Ziyal giriyor. Hemen bir düzeltme hazırlanıyor ve Ziyal'ın imzasıyla Danimarka Büyükelçiliği'ne gönderiliyor. Yani, işkenceye af yok!..

AB ülkelerinin Dışişleri Bakanlıkları bu olayı öğrenince, kulislerde kahkahalarla gülüyor..."

(Yalçın Doğan, *Hürriyet*, 19.12.2002; vurgular yazarındır.)

14'e aktarılan bir köşe yazısından izleniyor. Bilgimize göre söz konusu haber bugüne kadar yalanlanmamış, tevil bile edilmemiştir. Yeni Tanzimatçılar, Tanzimatçılıkta Osmanlı bürokrasisini sollayıp geçmişlerdir.

17

1856 ve sonrasındaki ilk buluşmada Avrupa'nın büyük güçleri Osmanlı İmparatorluğu'nu (reformcu merkezi yönetimin de rıza ve desteği ile) yeni bir siyasal ve ekonomik yapılanmaya yönlendirmişler, öngörülen yapılanma, emperyalizmin hırslarına ve Âlî Paşa'nın önlenemez saydığı ulusçu akımların baskısına dayanamayarak bir yüzyıldan kısa bir süre içinde çözülmüştür. 1993-2002 buluşmasında da (nitel farklılıklara rağmen) ilginç bir paralel oluşuyor: Nasıl XIX. yüzyıl ortalarında Avrupa, Osmanlı İmpa-

ratorluk düzeninden rahatsız ise ve bu düzeni kapitalist gelişme ve emperyalist genişlemenin önünde bir engel olarak görüyorsa, siyasal kurumları ve çoğu aydınlarıyla günümüz Avrupası da Cumhuriyet Türkiye'sindeki ulus-devlet modelinden benzer nedenlerle rahatsızdır. Bu rahatsızlıkların hemen hemen eksiksiz bir listesi Çerçeve 15'deki pot-pourri'den izlenebilmektedir. Ancak Avrupa Parlamentosu (AP)'nin Haziran 2003'de kabul ettiği Oostlander Raporu, bütün bu dağınık yakınma ve eleştirileri tek bir metinde toplulaştırmakta ve bunu AB/AP mühürleriyle tescil etmektedir.

Kimi önemli paragrafları Çerçeve 16'ya aktarılan Oostlander Raporu, AB ve AP'nin Türkiye'de bölgesel ademimerkezleşme, etnik ve dinsel topluluklar/cemaatler düzeyinde farklılaşmaları vurgulama ve özendirme, Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili maddelerini ve (Ermeni Sorunu'nda olduğu gibi) eski tarihsel hesapları yeniden gündeme getirme istek ve kararlılıklarını yansıtmaktadır. İşin ilginç yanı, AP'nin Türkiye ile ilgili bir karar sureti hazırlama görevini Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşı olan bir parlamentere tevdi etmesidir (Bkz. Çerçeve 16). Türkiye'nin siyasal ve diplomatik temsilcileri Oostlander Raporu'nun ilk versiyonunda yer alan Kemalizm'e açık saldırının karar suretinin ana metninden çıkarılmasını sağlamışlar, ancak bu makyajdan sonra metnin özü değişmemiş, üstelik Kemalizm'in eleştirisi raporun Açıklayıcı Notlar bölümünde korunmuştur. Acı olay kategorisine girecek olaylardan bir diğeri de (Türkiye'nin gözlemci olarak katılmaktan kendisine siyasal itibar çıkarmaya çalıştığı) Avrupa Konvansiyonu çalışmalarının baş sorumlusu D'Estaing'in BBC World Televizyonu'na Türkiye'nin AB'deki "yeri" konusunda 2001'de dile getirdiği çekinceleri tekrarlamasıdır.

Sorun, bir hukuk devleti olma perspektifinden hiç vazgeçmemiş, etnik kökeni ne olursa olsun Anayasal yurttaşlık ilkesini koymuş ve korumuş, işleyen bir parlamenter demokratik düzen kurmuş olan, ancak uygulamada bazı zaafı ve eksiklikleri bulunan bir ülkenin AB'ye katılımından ibaret olsa idi, katılım müzakerelerinin başlatılması ve geçiş dönemi içinde söz konusu zaafıların tedricen giderilmesi sağlanabilir, AB üyeliği ufku Ege ve Kıbrıs'taki siyasal ihtilafların giderilmesine de yardımcı olabilirdi. Nitekim AB İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın katılımlarında böyle bir yöntem izlemiş, katılım müzakerelerinin başlaması için söz konusu ülkelerin faşist/otoriter geçmişlerinden artakalan tüm kalıntılardan arınması şartını koşmamıştır. Ancak AB çevrelerinin 1999 Helsinki Zirvesi'nden sonraki eşgüdümlü saldırıları, Türkiye'de ulus-devletin yapısızlaştırılması tamamlanmadan ve Türkiye'nin bölgesel bir güç olma iddiası törpülenmeden

Çerçeve 15: Siz Yorumlayın

- "Sorun Atatürk'ün bir paşa fermanı ile yarattığı yapay ürün olan Türk devleti ve Türk ulusudur. Sorun, Kemalizm ve Kemalizmin ulusçuluk ve laiklik ilkeleridir....Böyle bir ulus yoktur. Olmadığını Türkiye'de yaşayan Türk-Kürt, Müslüman-Laik, Alevi-Devlet çatışmalarında görmekteyiz. Bu uyduruk ulusu Atatürk nasıl kurdu? Önce Ermenileri yok ettiler, sonra da Rumları..." (Udo Steinbach, aktaran: Özdağ (2002: 37).
- ".....Araştırmacılar, Türk sözcüğünün bir halk grubu veya ulusun değil de bir dil grubunun adı olduğunu ileri sürmektedirler... Atatürk ulusal bir devlet olan Türkiye'nin sınırları içinde yaşayan herkesin Türk olduğunu kararlaştırmıştır" (Türkiye'deki İsveç Büyükelçiliği'nce dağıtılan, 2000 yılında basılmış *Türkiye* kitapçığından; zikreden: Özdağ (2002: 38).
- "AB, Türkiye'nin çeşitli grupları içeren nüfusunu oluşturan kültürel, dilsel ve dinsel grupların temel hak ve özgürlüklerinin tanınmasına verdiği önemi yeniden hatırlatmaktadır" (Morillon Raporu, AP'de kabul tarihi: 15.11.2000).
- "Ulusal Rapor (kastedilen Katılım Ortaklığı Belgesi'dir, O.T) özellikle Lozan Antlaşması tarafından kapsanmayan azınlık dinleri (müslümanlar ve gayrimüslim topluluklar/ cemaatler) ile ilgili olarak hangi önlemlerin alınacağını ve nasıl tasarlanacağını belirtmelidir." (AB, *Türkiye'nin AB'ye Katılımı Üzerine 2001 Yılı Raporu*, 3.103).
- "(AP) komşu ülkeler olan Rusya, İran ve Türkiye'yi Güney Kafkasya'nın gelişmesine yapıcı biçimde katkıda bulunmaya çağırır. Bu çerçevede (i) Rusya'yı bölgedeki askeri varlığını azaltmaya, Türkiye'yi Ermenistan'a ambargoyu sona erdirme konusunda gerekli adımları atmaya çağırır; (ii) 18 Haziran 1987 kararında zikredildiği gibi Ermenilere yönelik soykırımın tanınmasının ve uzlaşma için bir temel yaratılmasının altını çizer (AP'nin 28.02.2002 tarihli kararı, zikreden: Özdağ (2002: 65).
- "Her iki yol da mümkündür; her iki yolun da kendi şans ve imkânları vardır. Barselona yolu Türkiye için Kemalist köktencilikğin parçalanması anlamına gelmektedir. Bu durumda Türkiye, Türk devleti içinde

Kürtlerin özyönetimini güçlendirmeyi de içeren bölgesel ademimerkeziyetçiliği kabul etmek zorundadır. Bağdat Yolu ise Kemalist merkeziyetçilik ve otoriterciliğin güçlendirilmesi, böylece de Avrupa'dan vazgeçilmesi anlamına gelmektedir" (AP üyesi Daniel Cohn-Bendit, *Aydınlık*, 26.11.2001).

- "Biz Yugoslavya'da yeni bir model oluşturduk; Türkler de, Kürtler de benzer bir model üzerinde anlaşmalıydılar." (Almanya Dışişleri Eski Bakanı Hans-Dietrich Genscher, *Süddeutsche Zeitung*, 06.08.1992).
- "(Türkiye'de) merkezi idarenin mahalli yönetim üzerinde denetimi güçlü olmaya devam etmektedir. Daha ileri bir ademimerkeziyetçiliği amaçlayan ve halen bakanlıklar arasında görüşülmekte olan yerel yönetime ilişkin yasa taslağının kabul edilmesi beklenmektedir" (AB, *Türkiye'nin AB'ye Katılımı Üzerine 2000 yılı Raporu*, s.12).
- "Üçüncü sınıf bir ülkeyi üye olarak alamayız. Eğer Türkiye'yi alırsak bunu Avrupa halkına açıklayamayız. Türkiye AB'yi unutsun. Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'ye verilen Aralık 2004 tarihinin hiçbir ciddiyeti yok" (Hollanda'lı AP üyesi Arie Oostlander'in *Algemeen Dagblad* gazetesine verdiği beyanattan, aktaran: Özdemir İnce, *Hürriyet*, 22.06.2003).

Çerçeve 16 : Oostlander Raporu
(AP Tarafından 4-5 Haziran 2003'de Oylanan
Karar Sureti'nin Nihai Metni'nden Alıntılar)

"Avrupa Parlamentosu,

.....

G. Türk Devleti'nin temelinde yatan felsefenin ulusçuluk, ordunun önemli rolü ve dine karşı katı bir tutum gibi AB'nin kurucu değerleriyle uzlaştırılması zor olan öğeleri içerdiğini ve bu öğelerin daha az katı ve daha açık bir kültürel ve bölgesel farklılığa olduğu kadar, modern ve hoşgörülü bir ulus devlet kavramına da uyum sağlamanın zorunlu olduğunu gözönünde bulundurarak,

.....

4. Özellikle Kopenhag siyasi ölçütleri itibariyle kısa ve orta dönemli önceliklerin ancak kısmen uygulamaya aktarıldığını... kaydeder;

.....

7. Ordunun Türk devlet ve toplumunda merkezi bir konuma sahip bulunduğunu kaydeder; ordunun aşırı rolünün Türkiye'nin demokratik ve çoğulcu bir sisteme doğru gelişmesini yavaşlattığını esefle kaydeder....;

8. Devlet reformu bağlamında, MGK'nin bugünkü kuruluş ve konumu ile ilgasının uzun dönemde gerekli olacağını düşünür;

.....

10. İslam'a ve genelde dine karşı karşı daha yumuşak bir tavrın hoşgörüsüz ve şiddete başvuran dinsel aşırılıklar gibi antidemokratik hareketlerin yükselişine karşı duracağını düşünür;

.....

11. Talep edilen kökten değişikliklerin ... açıkça Avrupa'nın demokratik temellerine dayanan, Avrupa'nın alışılmış standartları uyarınca *bireyin ve azınlıkların haklarını kolektif haklarla dengeleyen yeni bir anayasayı gerektirdiğini...* vurgular;

.....

25. Parlamento bileşiminin temsili demokrasi ilkesini özellikle Kürt nüfus ve diğer azınlıklar bağlamında tam olarak yansıtmamasını sağlayacak bir seçim sistemini talep eder;

.....

34. Türkiye'yi kültürel farklılıkları sağlamaya ve kökenlerine bakmadan tüm yurttaşları için kültürel hakları korumaya ... davet eder;

35. Türkiye'yi -ülkenin toprak bütünlüğü bağlamında- Kürt nüfusun ve diğer azınlık bireylerinin meşru çıkarlarına uymak ve onların siyasal hayata katılımını sağlamak üzere daha ileri adımlar atmaya davet eder;

.....

37. Türkiye'den ulusal kimliğinin bileşenleri olan Ermeni ve Süryani kültürel mirasına saygı göstermesini ve (bu mirası) vurgulamasını talep eder;

38. Ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde tüm Türk yetkili makamlarını dinsel azınlıkların hayatını güçleştiren ayrımcı uygulamalara derhal son vermeye, ... bu meyanda Heybeli Rum Ortodoks Ruhban Okulu'nun kapanması kararından ve İstanbul Kutsal Haç Ermeni Ruhban Okulu'na el konulması tehdidinden vazgeçilmesine davet eder;

.....

./..

41. Alevi ve Bahai cemaatleri ile Sûfî'ler gibi farklı Müslüman cemaatlerinin eşit muamele görmesini, tanınmasını ve korunmasını talep eder;

.....

46. Türk yetkililerini Ermenistan'la iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmeye çağırır...;

.....

Açıklayıcı Notlar'dan:

.....

Kemalist fikirler üzerine temellendirilmiş bir devletin (G hitabına bakınız), AB'de çok önem verdiğimiz siyasal değerleri kabul eden ve paylaşan bir AB ortağı devlete dönüşmesi, uzun ve uzamış bir süreçtir. Dolayısıyla (Türkiye için) genişleme stratejisi, diğer aday ülkelerininkinden farklı olacaktır. Türkiye devlet reformlarının önceliğine ikna edilmelidir.

....."

Kaynak: www. oostlander.net

AB'ye tam üyelik yolunu açmaya niyetli olmadıklarının işaretidir. 1993-2002 buluşmasında Türkiye'nin sergilediği iniş-çıkışlardan sonra, Kasım 2002'de göreve başlayan hükümetin bu görüş ve niyetlerle uyumlu davrandığı, en azından bunlara direnmediği görülüyor. Büyük iş adamları ve onların fikri önderliğindeki işveren örgütleri, medyanın büyük çoğunluğu ile önemli bir aydın kesiminin AB'nin Türkiye'ye sunduğu siyasal yeniden yapılanma perspektifini hararetle destekledikleri de açıktır. Etkili, parasal olarak güçlü ve kamuoyu oluşturma yeteneği yüksek bu kesimler, Türkiye'de sadece ana muhalefeti değil, eleştirilerinin odağında yer alan TSK'nın üst yönetim kademelerini de etkisizleştirerek AB'ye dönük en basit çekincelerin ve karşı görüşlerin "izolasyonizm", "Üçüncü Dünya'lık", "Saddam'cılık", "Türkiye'yi Orta Doğu ülkesi yapma", "Türkiye'yi Cumhuriyet'in hedeflediği Batı uygarlığından koparma" sözcükleriyle yaftalanmasını sağlamışlardır. Sonuç olarak Türkiye'deki geniş toplum kesimleri AB'ye üyeliğin ne anlama geldiğini tam kavramadan, AB'yi tüm iyilik ve güzelliklerin kaynağı, refahın tek yolu ve Cumhuriyet'in uygarlık ve çağdaşlaşma projesinin nihai ereği olarak tanımışlardır. Oysa AB

tam üyeliği, 1923-38 döneminde tanımlandığı biçimiyle Atatürk Cumhuriyeti'nin sonudur.

18

AB'nin Türkiye ile ilgili tasarımlarını asırlarca dinmeyen bir garazkârlığın ve Türk düşmanlığının yansımalarına değil, "eşyanın tabiatı"na bağlamak bize daha anlamlı görünüyor. Avrupa'nın XIX. yüzyılda geliştirdiği ve bugün diriltmeye çalıştığı "Concert of Europe" bugüne dek siyasal birliğe ulaşamadı; bundan sonra da ulaşacağı kuşkulu. Böyle bir siyasal kümelenmenin ortak paydası, herkese yarar sağlayacağı umulan kapitalist ekonomik gelişme ve onun vazgeçilmezi piyasa ilişkileri oldu. Varlık nedenini sosyalist devrimi önce çevrelemeye, sonra da tasfiye etmeye borçlu bu oluşum "Sermaye'nin Avrupa'sı"ndan başka bir şey olamazdı ve ücretli emeğin iki yüzyıllık mücadelesi ile kazandığı hakların (ABD'dekinden farklı tarihsel geçmişin sonucu olarak) son çeyrek yüzyıl Avrupa'sında kısmen koruyabilmesi, bu modele "emeğe dost" bir nitelik kazandıramazdı. Nitekim 2003 ilkbaharında Türkiye'deki çalışma yasalarını sermaye lehine değiştiren iktidarın ve onun destekçilerinin kullandığı başlıca argüman, "Bu Avrupa'da da böyle!" idi.

AB'nin gelişmiş ülkelerden oluşan "çekirdeği" dışında kalan, ama birliğe katılmakta ısrarlı çevre ülkelerinin bu "ahenk" içinde yer alabilmeleri için kendilerinden beklenen, bu ülkelerin egemen ulus-devletlerini tasfiye etmiş, etnisite ve inanca dayalı topluluklardan oluşan, gevşek siyasal formasyonlar olarak Avrupa'ya eklemelendir. Böyle bir eklemelenede AB çekirdeğindeki iktidar ilişkilerine meydan okuyacak biçimde "bölgesel güç olma" iddialarına yer olamaz. Türkiye için başka türlü, istisnai bir AB perspektifi olacağını, 2004'e kadar AB siyasal normlarına uyum mevzuatı çıkarıldıktan sonra AB'ye katılma önünde hiçbir engel kalmayacağını düşünmek hayalciliktir. Türkiye'nin AB'ye hiçbir şekilde katılamayacağı iddiası da AB'nin Doğu Avrupa, Balkanlar ve Orta Doğu'daki etkinliğini artırma ve ekonomik gücünü siyasal ve askeri güçle pekiştirerek dünya siyasetinde hatırı sayılır bir aktör olma özlemleri önünde yanlış bir çıkar-sama olabilir. Bilmecenin çözümü için ipucu, Verheugen'in söylediklerinde yatıyor: AB üyesi Türkiye (parlamentosunun duvarlarına "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ilkesini yazmış) eski Türkiye olmayacaktır. Aksini söyleyenler kendilerini ve Türkiye halkını yanıltmaktadırlar.

Bu uzunca denemenin birkaç kapanış paragrafına ihtiyacı var:

- (1) Avrupa'nın son yarım yüzyıldaki genişlemesini konjonktürel öğelerden ve toplumsal devrimlerin yol açtığı toplumsal ve siyasal çevrimlerden soyutlayıp geriye dönüşsüz bir süreç olarak algılamak yanlıştır.
- (2) Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri, 1856 buluşmasından sonra yeniden benzer bir buluşmayı, 1993-2002 buluşmasını yaşamaktadır. Söz konusu buluşmaların ortak yanı, hiyerarşik bir siyasal ilişki modelini yansıtmadır. Bu modelde Türkiye Avrupa sahnesinin bir aktörüdür; ancak yazılan oyun veya senaryoya pasif uyum göstermesi beklenen, oyunun diyaloglarına yorumlar eklemesi istenmeyen bir aktörüdür.
- (3) Ulusal egemenliğini AB kurumları ile paylaşmadan ve ulus-devletin tasfiyesinde üst aşamalara ulaşmadan Türkiye'nin AB ile ortaklığı söz konusu olamaz. 2004'e kadar AB'nin siyasal müktesebatına uyum göstererek AB'ye katılım yolunun önündeki tüm engellerin kalkacağını sanmak yanlıştır. Türkiye Milli Güvenlik Kurulu sekreterinin asker mi, yoksa sivil mi olacağı, resmi dil dışındaki TV yayınlarının özel mi, yoksa resmi kanallardan mı yapılacağı, askeri harcamaların Sayıştay'ca nasıl denetleneceği gibi biçimsel öğelerin kamuflajı altında konunun özünü gözden kaçırmakta, ağaçlara bakmaktan ormanı görememektedir.
- (4) AB'ye katılma bağlamında kendi ulus-devletinin geleceği üzerine kollektif bir irade ile karar vermek, başka bir deyişle Atatürk Cumhuriyeti'ni korumak ya da kendi tarihlerinde yeni bir sayfa açmak Türkiye yurttaşlarının hakkıdır. Aydınların görevi, bu kararı verecek Türkiye halkına gerçekleri ve yalnızca gerçekleri söyleyerek yardımcı olmak, AB'ye üyeliğin yalnızca çağdaşlık, maddi refah ve istihdam imkanı sağlayacağını her vesile ile yayan, ama getireceği yükümlülüklerden söz etmeyen kesimlerin saptırmalarına karşı toplumu bilgilendirmektir.

Ankara, Temmuz 2003

Kaynaklar^(*)

AKARLI, E.D. (1978), **Belgelerle Tanzimat: Osmanlı Sadrazamlarından, Ali ve Fuad Paşaların Siyasî Vasiyyetnâmeleri**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, No.147.

ANDERSON, M.S. (2001), **Doğu Sorunu, 1774-1923: Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul: Yapı-Kredi Yayınları.

ARMAOĞLU, F. (1997), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI AET BAŞKANLIĞI (DPT) (bty/a), **Türkiye ile AET arasında bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması)**, Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.

----- (bty/b), **Katma Protokol/Mali Protokol/AKÇT Yetki Alanına Giren Maddelerle İlgili Anlaşma**, byy.

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (DTM) (1995), **Türkiye – AB İlişkileri**, Ankara: Başbakanlık DTM Matbaası (Mart).

HUREWITZ, J.C. (1975), **The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record (Vol.I)**, New Haven: Yale University Press.

KARAL, E.Z. (1983), **Osmanlı Tarihi, Cilt V** (4. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÖZDAĞ, Ü. (2002), **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri – Jeopolitik İnceleme** (2. Baskı), Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

THOMSON, D. (1981), **Europe Since Napoleon**, Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books.

---

^(*) Elektronik bilgi ağlarından ve gündelik basından alıntılarla ilişkin kaynak notları Çerçeve'lerde verilmiştir.